

АНОТАЦІЯ

Пазій Б. А. Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2023.

Дисертація є одним із перших в Україні кримінологічних досліджень крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Визначено, що крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, набувають нових якостей, перетворюючись фактично на новий вид корисливих злочинів. Війна вплинула на лише на рівень і структуру злочинності, а й на стан кримінального законодавства. У березні 2022 р. в історії сучасної незалежної Української держави законодавцем уперше до низки складів злочинів вводиться така обтяжуюча кримінальне покарання обставина, як вчинення діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану. У такий спосіб посилення кримінальної відповідальності відбулося й за вчинення правопорушень проти власності, включаючи крадіжки.

Встановлено, що статистичний аналіз крадіжок, учинених в умовах дії в Україні воєнного стану, свідчить про суперечливу динаміку зазначених злочинів, а саме: значне зниження їх кількості на протязі 2022 р. у порівнянні з попереднім роком та відчутне їх збільшення у 2023 р. І це відбувається, не зважаючи на виїзд з України мільйонів громадян, серед яких є й потенційні правопорушники.

В історичному плані у практиці боротьби зі злочинністю можна провести паралель України часів відсічі російському агресору із періодом Другої світової війни.

Сформульовано низку особливостей крадіжок як протиправного суспільно небезпечного діяння, а саме: їх суперечлива в цілому динаміка; підвищення суспільної небезпечності крадіжок; участь у вчиненні крадіжок військовослужбовців ворожої армії та інших осіб, що беруть участь на боці ворога; поява нової сфери злочинного «промислу» крадіїв – на об'єктах, пов'язаних із процесом евакуації людей, та у зруйнованих будівлях, із залишеного житла та автотранспорту; утруднений збут викраденого; можлива реакція пересічних громадян на вчинену крадіжку – самосуд над винним тощо.

Запропоновано класифікацію крадіжок, що вчиняються під час дії в Україні воєнного стану і виокремлено такі її види: 1) розкрадання майна на місцях зруйнованих будівель; 2) розкрадання майна із житла під час повітряної тривоги або в епіцентрі бойових дій під час обстрілів, у бомбосховищах, місцях тимчасового укриття або із приміщень магазинів, підприємств, установ, організацій тощо у таких самих умовах; 3) розукомплектування автотранспорту, залишеного володільцями, що виїхали з населених пунктів; 4) розкрадання вантажу, паливно-мастильних матеріалів, гуманітарної допомоги та ін. з автомобільного та залізничного транспорту; 5) розкрадання особистого майна у місцях, пов'язаних з евакуацією населення України; 6) крадіжки під час blackout та ін.

Виходячи з кореляції крадіжок із фактом наближення місцевості до театру воєнних дій та залежно від оперативної обстановки, що змінюється щодня, запропоновано крадіжки поділити на: 1) ті, що мають місце на окупованих росією українських територіях; 2) ті, що вчиняються на деокупованих територіях або поблизу лінії бойового зіткнення; 3) ті, що мають місце на територіях, віддалених від такої лінії.

Зазначено, що проведення ґрунтового кримінологічного аналізу кількісно-якісних показників крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану, є ускладненим через низку обставин. Такими обставинами слід визнати: 1) темпоральні обмеження самого аналізу; 2) неспівпадіння періодів, що співставляються для кримінологічного аналізу між собою, адже вони не дорівнюють, припустимо, календарному року, кварталу тощо; 3) складність у формуванні статистичної вибірки через притягнення до кримінальної відповідальності за крадіжку за ч. 4 ст. 185 КК України так само й осіб, що вчинили крадіжки у великих розмірах (до 24 лютого 2022 р.).

Протягом 2022 р. за ч. 4 ст. 185 КК України засуджено 4 329 осіб проти 22 осіб у 2021 р. Таке різке збільшення кількості засуджених пояснюється змінами, внесеними саме до ч. 4 ст. 185 КК. У свою чергу, протягом 2022 р. кількість злочинів, передбачених ст. 185 КК України (серед яких і крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану), у структурі корисливої злочинності збільшилася на 5,5 %.

Визначено, що предметами злочинного інтересу крадіїв під час воєнного або надзвичайного стану є: гроші, валюта, ювелірні вироби, побутова техніка, смартфони, продукти побутового призначення, їжа тощо. Відмічено й появу «нових» предметів, а саме: обладнання пошкоджених внаслідок обстрілів ліній електропередач, предмети гуманітарного призначення, кольорові і рідкоземельні метали, включаючи й літєві гільзи від снарядів на складах військових відходів, та ін.

Встановлено, що за часом учинення крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, можуть поділятися на: 1) крадіжки, вчинені у вечірній час доби (з 16.00 до 21.00). Їх питома вага складає 58 %; 2) крадіжки, вчинені зранку та вдень (з 07.00 до 16.00). Їх частка – 35 %; 3) крадіжки, вчинені у нічний час (з 21.00 до 07.00), навіть незважаючи на запровадження майже в усій державі комендантської години (7%). За часом

вчинення доцільно виділити крадіжки, вчинені під час повітряної тривоги, та крадіжки, які мають місце в умовах тривання blackout.

Виходячи з особливостей місця вчинення злочинного посягання, можна виділити: 1) крадіжки із проникненням до житла громадян (35 %); 2) крадіжки на об'єктах торгівлі (в магазинах, супермаркетах, на складах різних товарів, ринках тощо) (15 %); 3) крадіжки із транспортних засобів (18 %); 4) крадіжки у громадських місцях (12 %); 5) крадіжки на місцях зруйнованих будівель (крадіжки на руїнах) (20 %).

Встановлено, що війна призвела до появи явища «зонування» злочинності, сутність якого полягає у зумовлюванні характеру злочинності близькістю конкретних українських територій до лінії зіткнення з агресором. З огляду на це з метою аналізу корисливої злочинності доцільно виділяти: а) окуповані регіони України; б) звільнені від окупації регіони; в) регіони біля лінії бойового зіткнення, або прифронтові регіони; г) віддалені від лінії зіткнення регіони України. Географія крадіжок зі зруйнованих будівель представлена головним чином трьома областями – Харківською, Херсонською та м. Києвом.

Рівень латентності аналізованого виду крадіжок оцінений фахівцями як максимальний.

Узагальнений портрет крадія, що вчиняє злочин в умовах воєнного або надзвичайного стану можна описати, як: особа чоловічої статі, має громадянство України, віком від 30 до 50 років, з базовою загальною середньою освітою, перебуває у шлюбі або у фактичних шлюбних відносинах, є працездатною, але не працює і не навчається, кожний четвертий має на не зняту або непогашену судимість, вчиняє злочин з корисливим мотивом, як правило - одноосібно, намір на вчинення якого обмірковує заздалегідь, злочинна діяльність є не тривалою (більше половини крадіїв засуджуються за вчинення одного епізоду), на момент вчинення

злочинного посягання не перебуває у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Запропоновано поділ чинників корисливих кримінально караних правопорушень на: 1) чинники ординарного періоду, тобто періоду часу, що береться для відповідного аналізу та порівняння явищ криміногенної дійсності до початку повномасштабного вторгнення агресора в Україну, та 2) чинники неординарного періоду, тобто періоду часу, пов'язаного з триванням у країні будь-яких надзвичайних обставин, однією з яких є війна. При цьому чинники злочинності ординарного періоду нікуди не зникають, у той час поки країна дає рішучу відсіч ворогу.

Підкреслено, що в умовах воєнного стану корислива мотивація, що є синтезованим чинником, або своєрідним результатом дії усіх інших зовнішніх детермінант, свідчить не лише про наявність в особі рис соціального паразитизму, а й про те, що ця мотивація перетворюється за своєю сутністю на хижацьку.

Визначено, що головним об'єктом запобіжного впливу слід вважати війну, яка в ієрархії об'єктів запобігання крадіжкам стоїть на вищій сходинці, оскільки саме вона призводить до появи нових різновидів не лише крадіжок, а й інших правопорушень, змінивши характер злочинності і викликавши зміну пріоритетів у запобіжній діяльності.

До числа темпоральних об'єктів запобіжного впливу належить війна, обстановка, в якій перебуває пересічна людина (евакуація та зміна звичного місця проживання, щогодинні повітряні тривоги, «мобільність» лінії фронту, в цілому напружена емоційно-психологічна ситуація в країні і світі та ін.); деякі локації вчинення крадіжок (зруйноване чи покинуте житло, інші приміщення, гаражі, авто-, мототранспорт тощо); специфічний фон соціальних негараздів та ін.

Визначено, що заходи запобігання крадіжкам загальносоціальної спрямованості – це система соціально-економічних, воєнно-політичних,

ідеологічних, організаційно-управлінських та нормативно-правових заходів, що вживатимуться як під час дії воєнного стану або надзвичайної ситуації. Так само ці заходи матимуть місце на етапі відновлення нашої держави для підвищення якості всіх сфер життя людини, що виявлялося б запобіжником процесу формування у суспільстві психології незаконного збагачення.

Виділено стратегічні напрями загальносоціального запобігання:

- 1) завершення війни Перемогою України з деокупацією українських земель та стимулювання повернення в Україну наших громадян, що перебувають за кордоном;
- 2) підвищення матеріального благополуччя населення країни та
- 3) оздоровлення морально-психологічного стану нашого суспільства.

Під спеціально-кримінологічним запобіганням крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, розуміється комплекс заходів зі збереження й убезпечення від злочинних проявів майна суб'єктів різних форм власності, що є критично важливим для забезпечення оборони держави та підтримання життя людей на прийнятному у цих умовах рівні, а також з недопущення вчинення злочинів із боку осіб, які перебувають як у скрутному становищі, так і з боку тих, хто виношує умисел на вчинення крадіжок.

Запропоновано головні напрями спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам в умовах воєнного або надзвичайного стану є:

- а) зміцнення фізичної (зовнішньої) безпеки майна;
- б) раціональне використання матеріальних ресурсів;
- в) створення цивільної волонтерської служби з охорони майна та правопорядку в цілому;
- г) інформування населення про загрозу вчинення крадіжок в умовах воєнного стану;
- д) жорсткий контроль за поведінням із майном та товарними запасами для запобігання крадіжкам чи протиправному використанню чужої власності, а так само незаконній торгівлі, зокрема, для запобігання торгівлі гуманітарною допомогою;
- е) забезпечення системи ефективного зв'язку та реагування на вчинені правопорушення корисливої спрямованості та швидкого

інформування правоохоронних органів для запобігання крадіжкам та затримання злочинців тощо.

Ключові слова: крадіжка; запобігання кримінальним правопорушенням; злочини проти власності; корислива злочинність; воєнний стан; надзвичайний стан.

SUMMARY

Pazii B. A. Criminological Characteristics and Prevention of Thefts Committed in Ukraine under Martial Law or a State of Emergency. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy degree by specialty 081 Law. – Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems, National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, 2023.

The dissertation is one of the first criminological studies in Ukraine of thefts committed under martial law or a state of emergency.

It is determined, that thefts committed under martial law or a state of emergency, acquire new qualities, turning into a new type of mercenary crime. The war has affected not only the level and structure of crime, but also the state of criminal law. In March 2022, for the first time in the history of the modern independent Ukrainian state, the legislator introduced such an aggravating circumstance as the commission of an act in a state of martial law or a state of emergency to a number of crimes. In this way, criminal liability was also increased for offences against property, including theft.

The author establishes, that the statistical analysis of thefts committed under martial law in Ukraine shows contradictory dynamics of these crimes, namely, a significant decrease in their number in 2022 compared to the previous year and a significant increase in 2023.

Historically, in the practice of fighting crime, one can draw a parallel between Ukraine's response to the Russian aggressor and the period of World War II.

The author formulates a number of features of theft as an unlawful socially dangerous act, namely: their contradictory dynamics in general; increasing social danger of thefts; participation in the commission of thefts of military personnel of the enemy army and other persons participating on the side of the enemy; the emergence of a new area of criminal "trade" of thieves - at facilities related to the evacuation of people and in destroyed buildings, from abandoned housing and vehicles; difficulty in selling stolen goods; possible reaction of ordinary citizens to theft - lynching of the perpetrator, etc.

The author proposes a classification of thefts committed during martial law in Ukraine and distinguishes the following types of thefts: 1) theft of property at the sites of destroyed buildings; 2) theft of property from housing during air raids or in the epicenter of hostilities during shelling, in bomb shelters, places of temporary shelter or from the premises of shops, enterprises, institutions, organizations, etc. under the same conditions; 3) dismantling of vehicles left by owners who have left settlements; 4) theft of cargo, fuel and lubricants, humanitarian aid, etc. from road and rail transport; 5) theft of personal property in places related to the evacuation of the population of Ukraine; 6) theft during blackout, etc.

Based on the correlation of thefts with the fact that the area is close to the theatre of war and depending on the operational situation, which changes daily, it is proposed to divide thefts into: 1) those that take place in the Ukrainian territories occupied by Russia; 2) those that are committed in the de-occupied territories or near the line of combat contact; 3) those that take place in the territories remote from such a line.

It is noted, that a thorough criminological analysis of the quantitative and qualitative indicators of thefts committed in Ukraine under martial law or a state of

emergency is difficult due to a number of circumstances. These circumstances include: 1) temporal limitations of the analysis itself; 2) discrepancies between the periods compared for criminological analysis, as they are not equal to, for example, a calendar year, quarter, etc.; 3) difficulty in forming a statistical sample due to the criminalization of theft under Part 4 of Article 185 of the Criminal Code of Ukraine, as well as of persons who committed large-scale theft (until 24 February 2022).

In 2022, 4,329 people were convicted under Part 4 of Art. 185 of the Criminal Code of Ukraine, compared to 22 people in 2021. Such a sharp increase in the number of convicted persons is explained by the changes made to Part 4 of Art. 185 of the Criminal Code. In turn, in 2022, the number of crimes under Art. 185 of the Criminal Code of Ukraine (including thefts committed during martial law or a state of emergency) in the structure of mercenary crime increased by 5.5%.

It is determined that the objects of criminal interest of thieves during martial law or a state of emergency are: money, currency, jewelry, household appliances, smartphones, household products, food, etc. The emergence of "new" items has also been noted, namely: equipment of power lines damaged by shelling, humanitarian items, non-ferrous and rare earth metals, including lithium shell casings in military waste storage facilities, etc.

It is established, that depending on the time of commission, thefts committed under martial law or a state of emergency may be divided into: 1) thefts committed in the evening (from 16.00 to 21.00). Their share is 58%; 2) thefts committed in the morning and afternoon (from 07.00 to 16.00). Their share is 35%; 3) thefts committed at night (from 21.00 to 07.00), despite the introduction of curfews in almost the entire country (7%). In terms of the time of commission, it is advisable to distinguish between thefts committed during an air raid alert and thefts that occur during a blackout.

Based on the peculiarities of the place where the criminal offence was committed, we can distinguish: 1) burglaries (35%); 2) thefts at trade facilities (shops, supermarkets, warehouses, markets, etc.) (15%); 3) thefts from vehicles (18%); 4) thefts in public places (12%); 5) thefts at the sites of destroyed buildings (thefts in ruins) (20%).

It is established that the war has led to the emergence of the phenomenon of "zoning" of crime, the essence of which is to determine the nature of crime by the proximity of specific Ukrainian territories to the line of contact with the aggressor. In view of this, for the purpose of analyzing mercenary crime, it is advisable to distinguish: a) the occupied regions of Ukraine; b) the regions liberated from occupation; c) the regions near the line of combat contact or frontline regions; d) the regions of Ukraine remote from the line of contact. The geography of thefts from destroyed buildings is mainly represented by three regions: Kharkiv, Kherson and Kyiv.

The level of latency of the analyzed type of theft was assessed by experts as maximum.

A generalized portrait of a thief committing a crime under martial law or a state of emergency can be described as follows: male, Ukrainian citizen, aged 30 to 50 years, with a basic secondary education, married or in a de facto marital relationship, able-bodied, but not working or studying, one in four has an unexpended or outstanding criminal record, commits a crime with a mercenary motive, as a rule, commits a crime with a mercenary motive, usually alone, the intention to commit it is considered in advance, the criminal activity is not long (more than half of thieves are convicted of one episode), and at the time of the criminal offence is not in a state of alcohol or drug intoxication.

The author proposes to divide the factors of mercenary criminal offences into: 1) factors of the ordinary period, i.e. the period of time taken for the relevant analysis and comparison of the phenomena of criminogenic reality before the aggressor's full-scale invasion of Ukraine, and 2) factors of the extraordinary

period, i.e. the period of time associated with the continuation of any extraordinary circumstances in the country, one of which is war. At the same time, the factors of crime in the ordinary period do not disappear while the country is giving a decisive rebuff to the enemy.

The author emphasizes that under martial law, mercenary motivation, which is a synthesized factor or a kind of result of all other external determinants, indicates not only that a person has the features of social parasitism, but also that this motivation turns into predatory in nature.

It is determined, that the main object of preventive influence should be considered war, which is at the top of the hierarchy of objects of theft prevention, since it leads to the emergence of new types of not only theft, but also other offences, changing the nature of crime and causing a change in priorities in preventive activities.

Temporal objects of preventive influence include war, the situation in which an average person lives (evacuation and change of usual place of residence, hourly air raids, "mobility" of the front line, generally tense emotional and psychological situation in the country and the world, etc.); some locations of thefts (destroyed or abandoned housing, other premises, garages, cars, motor vehicles, etc.); specific background of social problems, etc.

It is determined that measures of general social prevention are the system of socio-economic, military-political, ideological, organizational, managerial and regulatory measures which will be taken both during martial law and an emergency situation. Similarly, these measures will take place at the stage of restoration of our state to improve the quality of all spheres of human life, which would prevent the formation of the psychology of illicit enrichment in society.

The strategic directions of general social prevention are highlighted: 1) ending the war with Ukraine's victory and de-occupation of Ukrainian lands and encouraging the return to Ukraine of our citizens who are abroad; 2) improving the

material well-being of the country's population; and 3) improving the moral and psychological state of our society.

Special criminological prevention of thefts committed during martial law or a state of emergency means a set of measures to preserve and protect against criminal manifestations of property of subjects of various forms of ownership, which is critical for ensuring the defense of the state and maintaining human life at an acceptable level in these conditions, as well as preventing the commission of crimes by persons in difficulty and those who harbor intent to commit theft.

The main areas of special criminological prevention of thefts under martial law or a state of emergency are proposed to be: a) strengthening the physical (external) security of property; b) rational use of material resources; c) creation of a civilian volunteer service for the protection of property and law and order in general; d) informing the population about the threat of theft under martial law; e) strict control over the handling of property and inventories to prevent theft or misuse of other people's property, as well as illegal trade, in particular, to prevent trade in humanitarian aid; f) ensuring a system of effective communication and response to mercenary offences and prompt notification of law enforcement agencies to prevent theft and detention of criminals, etc.

Keywords: theft; prevention of criminal offences; crimes against property; mercenary crime; martial law; state of emergency.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пазій Б. А. Крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану: кримінологічна розвідка проблеми. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 44. С. 140–149. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-140.